

COL·LECCIÓ 8
pas a pas

PIRINEUS

Els descobridors de paisatges

David Vilaseca

Tushita edicions

Els descobridors de paisatges

David Vilaseca

Primera edició: Agost de 2020

© del text: David Vilaseca

© del pròleg: Edu Sallent

© del mapa: Marc Ancochea

© del mapa antic de les pàgines 10-11: *Bibliothèque Nationale de France*

Correccions ortogràfiques i gramaticals: Quim Cornudella

© 2020 Tushita edicions

www.tushitaedicions.com

info@tushitaedicions.com

Disseny de la col·lecció i tractament de les cobertes: Marc Ancochea

Maquetació: Sir Gawain & Co

Imprèss a: Romanyà Valls

ISBN: 978-84-121633-5-3

Dipòsit legal: B 16804-2020

Thema: FC, 1DSE-ES-JC, SZG, 1DSE-ES-CA

Ibic: FV, 1DSEJ, WSZG, 1DSEC

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni el seu tractament informàtic, ni la seva transmissió a través de qualsevol mitjà, bé sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per enregistrament o d'altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Fotografia de la coberta: Forcanada o Malh des Pois des del lac deth Hòro (Fons Antoni Mata).

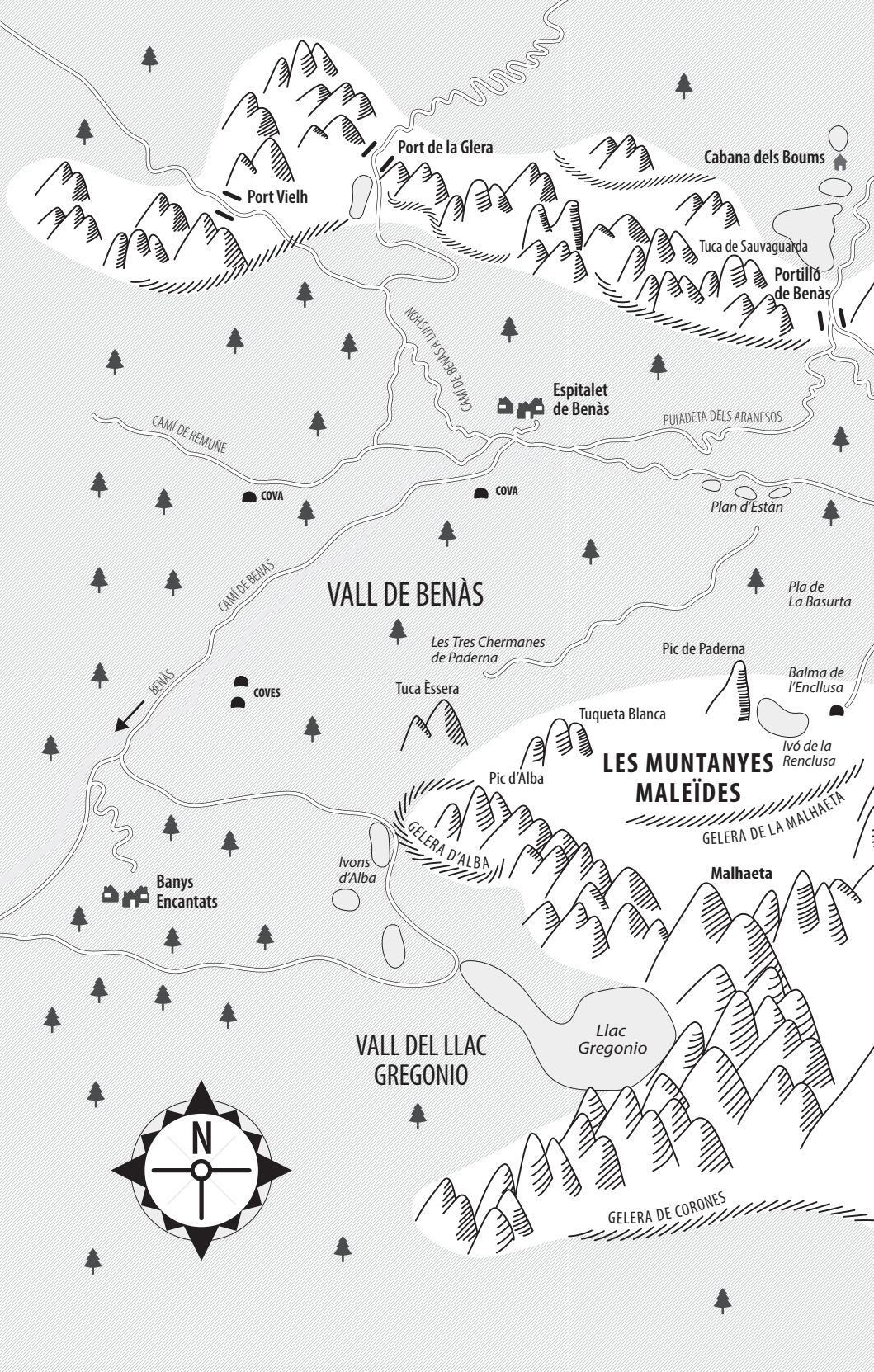
Fotografia de la contracoberta: forca de la Forcanada (Fons Sergi Boixader).

Fotografia de l'autor a la solapa del llibre: Gil Ayats.

*En recordança de François Raygot, autèntic
descobridor de paisatges i pioner de la Maladeta,
que ha inspirat aquesta novel·la.*

Índex

Mapa de les Muntanyes Maleïdes	8-9
Mapa antic d'Era val d'Aran	10-11
Quatre paraules llamineres..., d'Edu Sallent	13
Introducció	17
Guia de personatges	21
Capítol 0. Allà dalt on tot es veu i ningú mira	29
Capítol 1. Negocis de frontera	39
Capítol 2. El <i>Kobalt</i> del dimoni	49
Capítol 3. Primavera-estiu de 1778	
Què hi deu haver allà dalt?	55
Capítol 4. Periples i peripècies. 1779-1780	63
Capítol 5. Nous horitzons	77
Capítol 6. Els anys bons. 1783-1787	89
Capítol 7. 1787. Un client per a la Malhaeta	109
Capítol 8. Estiu de 1788	125
Capítol 9. Tardor-hivern de 1789.	
Temps de revolució	141
Capítol 10. Octubre de 1792.	
Per on coi passa la frontera?	155
Capítol 11. Dies de lluita	167
Capítol 12. El curt període d'entreguerres	177
Capítol 13. Buscant un Saussure per a la Malhaeta	187
Capítol 14. Francesos per tot arreu	203
Epíleg. Saragossa, octubre de 2030	215
Glossari	223

Port de la Giera

Cabana dels Bouns

Port Vielh

Tuca de Sauvaguarda

Portillo de Benàs

Espitalet de Benàs

PUIADETA DELS ARANESOS

CAMÍ DE REMUÑE

COVA

COVA

Plan d'Estàn

VALL DE BENÀS

Les Tres Chermanes de Paderna

Tuca Èssera

Pic de Paderna

Balma de l'Enclusa

CAMÍ DE BENÀS

COVES

Tuqueta Blanca

LES MUNTANYES MALEÏDES

Ivó de la Renclusa

Banys Encantats

Ivons d'Alba

Pic d'Alba

GELERA D'ALBA

Malhaeta

GELERA DE LA MALHAETA

VALL DEL LLAC GREGONIO

Llac Gregonio

GELERA DE CORONES

ESPITAU DE FRANÇA - LUISHON

Tuc dera
Montjoya

Espitau
d'Artiga
de Lin

Pic de
la Mina

Pic del Pessó

Port dera Picada

Tuca dera
Escaleta

VAL D'ARAN

CAMI DE BENAS A VIELHA

Cabana
de Pomeró

Ivons
de Vilamorta

Tuqueta de Bargues

Cabanes
d'Artiga

Forau d'Aigualluts
«Ull de Júpiter»

Tuca Blanca de Pomeró

Portilló inferior

Portilló superior

Cabanes
d'Aigualluts

Còth deth Hòro

Malh dera Artiga

Malhaia

GELERA DE MALHAIA

VALLETA DE
L'ESCALETA

Barrancs

Còth des Aranesi

Malh des Pois
(La Forcanada)

Quatre paraules llamineres...

Avui. Són les deu del vespre. Any 2020. Vivim en un moment en què la muntanya es mesura en *tracks*, marques, rècords, desnivells acumulats, temps d'infart i xifres, moltes xifres. Enmig d'uns temps tan quadriculats a l'hora de viure la muntanya, un bon dia, en David de Sant Quirze em truca i m'explica que acaba d'escriure una novel·la de muntanya.

Digueu-me passat de moda, romàntic o el que us sembli, però el primer que li vaig demanar va ser que em passés el manuscrit en paper, si li anava bé. Prefereixo el paper al portàtil, tant per llegir com per escriure. Cap problema. I em vaig llançar de cap fins a endinsar-me en les pàgines d'aquest regal que m'havia caigut a les mans.

De seguida vaig adonar-me del que tenia entre mans: una història romàntica de contrabandistes heroics, d'aristòcrates excèntrics, de gels maleïts i de màgiques muntanyes forçades.

Em trobava davant d'un treball de camp i de biblioteca excel·lent. Tan genial que mentre el llegia creia vertaderament que el que les paraules m'explicaven havia succeït de debò. Un seguit de personatges reals d'aquell llunyà segle XVIII —que van deixar constància històrica de les seves vides i de les seves gestes— forçosament havien de conviure, en molts casos per necessitat, amb els rudes i autèntics «senyors» d'aquelles valls maleïdes. La documentació en paper d'uns unit al treball de «xerpes» dels altres: això és el que en David ha sabut plasmar en aquestes pàgines que us esperen impacients. I és genial! Us ho garanteixo!

Començar a llegir aquest llibre és com endinsar-se en una meravellosa ascensió de muntanya. Comences caminant amb les primeres paraules com aquell qui deixa el cotxe a l'aparcament i inicia el corriol que ascendeix pel bosc: són moments per posar-se en situació amb el que et vas trobant pel camí que puja fent ziga-zagues.

A mesura que la història va prenent forma i es posa interessant és com quan deixes enrere el bosc ombrívol i espès i comences a respirar les primeres clarors de l'albada sota un cel serè ple d'estels que es resisteixen a anar a dormir. És l'hora dels contrabandistes atrevits que mostren el camí cap a unes muntanyes maleïdes i perilloses i desconegudes als capritxosos i curiosos senyors de les grans ciutats.

Quan seguim amunt i arribem a les glaceres dels gels eterns i esquerdats vivim un munt de moments convulsos, farcits de guerres entre veïns i d'anys sense estius. Una època en blanc i negre, uns temps durs, salvatges i trepidants.

I quan ja hem superat les fondalades fredes i abismals ens alcem fent equilibris per les esmolades crestes de granit. Aquí és on l'autor ens transmet de forma brillant tots els èxits d'uns quants humans que van desafiar els racons més enlairats i més salvatges d'un Pirineu antic que ens recorda l'Himàlaia actual.

Són les deu del vespre. Estic estirat al llit. Acabo de llegir les darreres paraules del manuscrit: «d'antigues gestes». Tanco el futur llibre i apago el llum de vitralls de colors de la tauleta de nit. Llavors m'adono que no puc dormir. I és que necessito i vull recrear-me expressament en el que acabo d'assimilar. En David ha aconseguit que, enmig de la foscor i del silenci, esbrini algunes pistes sobre la nostra obsessió per pujar muntanyes. M'adono que nosaltres, els muntanyencs dels segles xx i xxi, som el resultat d'una barreja dels personatges tan ben identificats d'*Els descobridors de paisatges*. Analitzo i reconec una part nostra excèntrica, que ens porta a admirar la bellesa de la natura i de les muntanyes, i una altra d'aventurera i esquerpa

que ens crida amb cants de sirenes a cercar el desconegut fins a gaudir de la incertesa més profunda i més vibrant.

Si continueu la lectura us trobareu davant d'una novel·la molt ben equilibrada pel que fa als diàlegs, les descripcions dels ambients, la història i els personatges. El toc del llenguatge en occità sovint ens situa en l'època dels fets i alhora dona encara més força ambiental. Una època en què dues classes socials molt diferenciades es necessitaven l'una a l'altra: les inquietuds de la classe alta davant les necessitats de la classe baixa.

Abans de tancar els ulls m'adono que les paraules d'en David m'han aportat una agradable sensació d'escalforeta. M'han aclarit un xic més l'origen de la meua, nostra, obsessió per les muntanyes. Ha sigut genial aquesta força que ha aconseguit encomanar-me; una força que m'ha impulsat a passar a la pàgina següent per esbrinar febrilment quin tomb farà la història, aquesta història que acaba en el mateix cim. Una història que acaba en el nostre moment. En nosaltres. O va més enllà?

Demà no tinc clar on anirà en David. Però el que sí que tinc clar és on aniré jo. Me'n vaig a preparar la motxilla. Gràcies a en David, demà em trobareu grimpant per les Muntanyes Maleïdes.

Eduard Sallent
Alpinista i escriptor

Introducció

Abans del pirineisme, de l'excursionisme, de l'alpinisme... Abans de tots els “ismes”

Des de temps immemorials els homes i dones de tots els pobles que han poblat els Pirineus s'han passejat per les seves valls, s'han banyat en els seus llacs, han recorregut el curs dels seus rius i s'han enfilat per les muntanyes fins assolir la majoria de les seves puntes. A poc a poc, en la seva exploració constant i quotidiana, van anar descobrint estanys amagats, coves i avencs; i s'arriscaven a grimpar pel fil de les crestes i a davallar per les canals, i a travessar tarteres i congestes relliscant per la neu, de vegades amb resultat fatal.

Des del fons de les valls, els muntanyencs sempre han tingut la necessitat d'enfilat-se dalt d'un cim —un mirador on orientar-se, un lloc des d'on gaudir d'una nova perspectiva— senzillament per conèixer millor el seu territori o també per albirar noves terres. Si els animals pujaven als cims també ho podien fer els homes, i guaitant-los es podien descobrir els camins que travessaven cingleres i colls i els terrenys que calia evitar.

Els pastors tenien el do d'observar detingudament la natura: havien après a fer servir la silueta d'algunes muntanyes

com a calendari natural. Talaies escollides i especialment visibles servien per fixar la sortida i la posta del sol i permetien calcular els solsticis i els equinoccis. També s'hi enfilaven per encendre fogueres a fi de comunicar-se amb els territoris veïns.

A mitjans del segle XVIII, quan els primers viatgers il·lustrats es van acostar als Pirineus i van descobrir les grans muntanyes, van trobar rastres a dalt de molts cims: monjoies i parapets, marques als colls o a les carenes, fites enmig de tarteres o enigmàtics gravats en blocs de pedra que conduïen a viaranys secrets, fins i tot en les puntes més abruptes i solitàries. En les seves cròniques però, aquells homes de «la raó» no parlaven gairebé mai d'aquell món antic i fantàstic, dels seus altars i rituals, ni tampoc d'aquells homenots rústics, pastors i caçadors que els van portar fins allà, i que tenien una visió tan i tan diferent de la naturalesa.

Perquè, aquells homes i dones de la muntanya, quan contemplaven un cim o un estany, no hi veien una cosa bella, de fet ni tan sols veien ben bé el que hi havia, sinó el que creien que hi havia: llocs fantàstics, encantats o bé maleïts o endimoniats, producte de càstigs divins, de fades i d'éssers mitològics de tota mena. Aquell paisatge, però era allà com sempre, i havia canviat ben poc durant lustres, dècades, segles.

Els exploradors moderns estaven plenament convençuts del que veien, i trobaven que les muntanyes eren terrorífiques, espantoses, cruels, salvatges, però també pintoresques, sublims i fins i tot romàntiques. Ells hi van posar molts més adjectius, però els llacs i totes aquelles serres seguien sent les mateixes de sempre.

Ambdós, senyor i guia, quan contemplaven la mateixa vista sentien un efecte emotiu ben distint perquè l'imaginaven segons la seva cultura. Els nadius, guardians gelosos dels seus costums, tenien llocs predilectes que percebien d'una manera especial, els seus propis *paisatges*, i difícilment hi portarien mai cap desconegut.

Forasters vinguts d'arreu, extravagants com la seva vestimenta, es desmanegaven rostos amunt disposats a tot per conquerir terra verge. (Conquerir, conquistar, dominar, quines paraules més irritants.) Així eren els homes de la terra baixa, normalment, a més a més, tibats i saberuts. Els mateixos homes que havien vingut a excavar mines a les entranyes de la muntanya per emportar-se'n els minerals, els mateixos que volien apropiat-se de les deus d'aigua i de la millor fusta, ara pretenien fer-se seu també el paisatge.

No només envaïen homes conqueridors. L'església, que no se n'havia pas sortit a l'hora de canviar els noms d'aquells poblats pels del seu santoral, maldava per contrarestar els símbols pagans i per apoderar-se de l'espiritualitat d'aquelles muntanyes, ja fos amb verges trobades o plantant creus a la vora dels camins, als ports i fins i tot a dalt dels cims.

Pels que venien de la terra baixa, viatgers o grimpaïres amb aires de conquesta, trepitjar un cim, com descobrir un paisatge, només tenia valor si al tornar s'explicava la gesta en una crònica. Així, sobre paper, es van canviar noms de llocs i es van inventar noms nous. Però tot això va ser només el principi. Ben aviat es van fer seves també les crestes més vistoses, i no van parar fins arribar als pics de gel i a les agulles més impossibles.

Avui, gràcies als llibres, sabem exactament tot el que van deixar escrit aquells exploradors moderns, però ¿sabem realment què va passar?

Com va dir algun poeta: que la llegenda corregeixi la història.

Guia de personatges

Rigaut Molières i Franc Lagoulières: caps del clan deth Horcalh, juntament amb Chuanot Pueyo. (Personatges de ficció, ambdós inspirats en François Raygot, àlies *Lagoueillère*, el primer guia que va portar viatgers a la Maladeta.)

Chuanot Pueyo: fundador del clan deth Horcalh juntament amb Rigaut Molières i Franc Lagoulières. (Personatge de ficció.)

Juan Gonzalo: governador de la Val d'Aran. (Personatge de ficció.)

Bartomieu Bigalt: caçador de meravelles. Antiquari, marxant, traficant, espoliador i venedor de fum. (Personatge de ficció.)

Duc de Richelieu: Louis François Armand de Vignerot du Plessis, mariscal de Plessis i duc de Richelieu, governador de la Guaiana i de la Gascunya. Va anar a prendre les aigües a Luishon l'any 1763 i també el 1769.

Ramond de Carbonnières: geòleg i botànic que anhelava conquerir el cim més alt dels Pirineus. Va fer el primer intent conegut a la Maladeta l'any 1787 i va arribar a pujar el Mont Perdut l'any 1801. El capità Vicente de Heredia però, sembla ser que ja hi havia estat.

Jan Aurilló, Lafont, Marcèu, Bernat: joves contrabandistes del clan deth Horcalh. (Personatges de ficció.)

Jacques i Lavandens: mulaters que feien la ruta Luishon-Benasc. (Personatges de ficció.)

Bertran Bèrot: l'hostaler de Can Bèrot. (Fonda i personatge de ficció que podríem ubicar a casa Bèrot, al final del carrer Major de Benasc.)

- Jausep Cató:** contrabandista del clan deth Horcalh. Alumne avantatjat i home de confiança de Rigaut, Pueyo i Lagoulières. (Personatge de ficció.)
- Brilhèta:** muller de Franc Lagoulières. Contrabandista, pasadora i espia. La primera dona que va pujar a la Forcanada. (Personatge de ficció.)
- Pèrot:** fill de Franc Lagoulières i de la Brilhèta, jove pastoret de cabres que començar a fer d'aprenent al servei dels banys termals, a Luishon. (Personatge de ficció.)
- Maria Bèrot:** àlies Nena Bèrot. Segona dona que puja a la Forcanada. Filla de Bertran Bèrot, que regentava l'hostal familiar i el bordell del poble. (Personatge de ficció.)
- Compte de Beust:** d'origen alemany, Karl Leopold von Beust va ser el primer que va explotar les mines de cobalt als Pirineus. A Sent Mamet va construir la *Manufacture de Saffre & d'Azur*. Va fer també una societat amb el capità Vicente de Heredia per tal de construir una altra fàbrica a l'Aragó. Company del baró de Dietrich.
- De Gensanne:** Antoine de Genssane, naturalista, enginyer i geòleg especialista en mines.
- Julian:** hostaler que regentava l'antic hospital de Benasc o Espitalet. Aquest edifici va acabar desapareixent sota una allau. (Personatge de ficció.)
- Mossèn Ramon:** Capellà de Santa Maria de Benasc. Fa exorcismes contra les tempestes. (Personatge de ficció.)
- Don Miguel:** Guarda del resguardo de rentas de la zona de la Val d'Aran que es ven als contrabandistes. (Personatge de ficció.)
- Saussure:** Horace-Bénédict de Saussure. Aristòcrata, metge, naturalista i explorador. Principal divulgador del Montblanc i pioner de l'alpinisme. Va fer la tercera ascensió al cim del Montblanc, l'agost de 1787, amb divuit guies i el seu criat.

Miquel Cao i Catarina: Apotecaris de Vielha que tenien botiga i obrador al camin Reiau. Afeccionats a la botànica i a la mineralogia, sovint van a herboritzar les muntanyes d'Aran i Benasc. (Personatges de ficció.)

Andrieu i Idaleta: marit i muller que regenten el primitiu espital de Banhèras o Hospice de France. Valedors del clan deth Horcalh. (Personatges de ficció.)

Doctor Barrié: metge de les termes de Luishon. Inspector de les aigües minerals de Luishon.

Maria del Pilar de Silva y Palafox: duquessa d'Aranda. L'estiu de 1785 va prendre les aigües a les termes de Luishon. Aquella estada va durar un mes i, amb el seu marit, el comte d'Aranda, van realitzar diverses excursions.

Baró de Dietrich: Philippe Frédéric de Dietrich, de l'Acadèmia de Ciències. Comissari del rei de França. Va viatjar als Pirineus per escriure la *Description des Gites de Minéral des Pyrénées*, llibre publicat l'any 1766. Amic de Ramond de Carbonnières. Va ser alcalde d'Estrasburg.

Baró de Lassus: Marc-François Bertrand de Lassus. L'any 1772 va manar construir el primer palauet a les Allées d'Etigny.

Paul Bouleau: farmacèutic de Luishon que havia estudiat a París. Va obrir la seva botiga a les Allées d'Etigny l'any 1773; lloc de visita obligada per als viatgers il·lustrats. Va arribar a ser alcalde de Luishon.

Arthur Young: agrònom, economista i escriptor anglès. L'any 1787 va sortir de Luishon per tal de fer un viatge a Catalunya (*Tour in Catalonia*) que va ser publicat per primera vegada aquell mateix any als *Annals of Agriculture*.

Lazowski: Claude François Lazowski, il·lustrat d'origen polonès, militar, polític i inspector de manufactures, company d'Arthur Young.

Duc de la Rochefoucauld: François Alexandre Frédéric de la Rochefoucauld. Aristòcrata, militar i polític. L'estiu de 1787 va anar a prendre les aigües a Luishon.

Sansi, notari d'Esterri: personatge inspirat en la il·lustre nissaga de notaris Sansi-Ramon, d'Esterri d'Àneu. Suposat parent de Francesc Sansi, alcalde de la població que, l'any 1725, va anar a les Muntanyes Maleïdes per veure el prodigi dels homes i animals convertits en pedra.

Cortada: col·leccionista d'art de Barcelona. (Personatge de ficció.)

Pere Serra i Postius: cronista, historiador, folklorista, venedor de teles i caçador de meravelles. L'any 1745 va publicar el llibret *Siete maravillas raras del Principado de Cataluña*. Membre de l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona. A la novel·la buscava les tres forques màgiques de Catalunya.

Simon Gicharnaud: guia de muntanya que va acompanyar a Ramond de Carbonnières. Era del petit poble d'Esterre (Estèrra), a la vall de Barèges (Varètja). Va treballar també per els científics Reboul i Vidal.

Rondo: Gregorio Taula, àlies Rondo o Arrondou. Guia del poble de Gèdre (Gèdra) on es va establir, diuen que procedent de terres hispanes.

Marquès de la Tallada Espinàs: una picada d'ullet a aquell marquès guillat de la Tallade-Espinasse que, a la novel·la *El perfum*, decideix intentar pujar el Canigó enmig de l'hivern en busca del fluid vital i l'eterna joventut. (Personatge de ficció.)

Antón: ermità del refugi d'Artiga de Lin. L'antic refugi, avui desaparegut, estava situat més o menys on avui hi ha la capella i el centre d'interpretació d'Artiga de Lin. (Personatge de ficció.)

Henri Reboul: geòleg, químic i polític, membre de l'Acadèmia de Ciències de Tolosa. L'any 1817 va batejar la punta més alta de les Muntanyes Maleïdes com a Aneto, manlle-

vant el nom del llogarret que es trobava a menys distància i que ha perdurat fins avui.

Jacques Vidal: astrònom i enginyer de Tolosa, membre de l'Acadèmia de Ciències.

Capità Heredia: Vicente de Heredia i Alemán, militar i naturalista, fill de Graus, a Osca. Va ser pioner en pujar diversos cims dels Pirineus. Va fer negocis amb el comte de Beust i va treballar amb Reinhard Junker.

Don Alejandro: governador de Benasc. (Personatge de ficció.)

Marsialet: àlies *Marcialetdancils*. Contrabandista que va abandonar el clan deth Horcalh per anar a treballar per al comte de Beust. (Personatge de ficció.)

Titbuers: capatàs de la fabrica d'azur i home de confiança del comte de Beust. (Personatge de ficció.)

Junker: Louis-Philippe Reinhard Junker. Militar del cos d'enginyers geògrafs del rei de França. Membre de la comissió de delimitació de la frontera entre França i Espanya. El 1787 Junker i Heredia van iniciar els seus treballs i no se sap amb certesa fins on van arribar.

Rosalie: Marguerite Joséphine Rosalie, germana de Ramond de Carbonnières. Es va casar amb el doctor Borgella, metge de l'hospital militar de Barèges i de l'estació termal.

Francisco de Zamora: magistrat destinat a Catalunya. Escriptor i viatger. Suposat autor de *Viaje por el Alto Aragón*, crònica en què s'explica un viatge a la vall de Benasc el novembre de l'any 1794.

Baró de Lapeyrouse: Philippe-Isidore Picot de Lapeyrouse. Naturalista, botànic, polític i erudit de Tolosa. Enemistat amb Ramond per temes científics i personals. El 1797 tots dos havien intentat el Mont Perdut sense èxit. El 1801 va enviar Ferrière a la Maladeta, rere els passos de Ramond. A la novel·la, és el mateix Lapeyrouse qui ho prova l'any 1806, any en què un viatger desconegut va anar a la Maladeta acompanyat per François Raygot.

Antoine Ferrière: Jardiner en cap del jardí botànic de Tolosa, a l'Acadèmia Central, i col·laborador del mestre Lapeyrouse. L'any 1801 va fer el segon intent conegut a la Maladeta.

Duquessa de Alba: Maria del Pilar Teresa Cayetana de Silva y Álvarez de Toledo. La XIII duquessa d'Alba, que Goya va pintar l'any 1795. Va finançar la construcció dels Banys de Benasc. Segons deien, s'entenia amb el militar benasquès Antonio Cornel Ferraz.

Cordier: Pierre Louis Antoine Cordier, geòleg de l'escola de mines. Va fer el tercer intent conegut a la Maladeta.

Bruun Neergaard: jove escriptor danès, company d'expedició de Cordier.

Lorenzo Villers: botànic establert a la Val d'Aran. Capità de cavalleria al servei del rei Joseph Bonaparte.

Xatart: Bartomeu Xatart. Botànic del Vallespir expert en la flora pirinenca. Va estudiar farmàcia a Perpinyà i a Montpeller, i va ser alcalde de Prats de Molló i La Presta.

De Candolle: Augustin Pyramus de Candolle. Botànic que va fer el cinquè intent a la Maladeta, l'any 1807. Aquell mateix any va fer també la primera ascensió coneguda al cim del Montcalm, a l'Arieja.

Dumège: personatge inspirat en el militar, arqueòleg i historiador Alexandre Dumège de La Haye. Antiquari, col·leccionista i historiador que, a la novel·la, esdevé un perfecte caçador de meravelles.

Rafèu: hostaler de l'espital de Vielha, també anomenat Sant Nicolau dels Pontells, edifici que encara existeix a la boca sud del túnel de Vielha, al costat de la capella de Santa Quitèria. (Personatge de ficció.)

Antonio: forense de Benasc. (Personatge de ficció.)

Pierre Barrau: guia de Luishon que va acompanyar Friederich von Parrot al cim de la Maladeta l'any 1817. Va morir en aquesta muntanya al caure dins d'una esquerdada de la glacera l'any 1824. Històricament se li han atribuït tots els pri-

mers intents a la Maladeta, amb Ramond, Ferrière, Cordier, el senyor X i també de Candolle, tot i que en realitat va ser François Raygot.

Alfred Tonnellé: metge, afeccionat a l'art i a la filosofia. Va fer la primera ascensió coneguda a La Forcanada l'estiu de 1854. Va morir de febre tifoide al cap de pocs dies.

En el juicio de muchos Autores, los Montes de Monserate y de Monseny, son los dos mas encumbrados de Cataluña. Convento que sean los mas altos, pero no los mas elevados, pues es constante que algunos de los Montes Pirineos grandes, descuellan sus cumbres sobre estos.

Pere Serra i Postius, 1747

Capítol 0

Allà dalt, on tot es veu i ningú mira

L'estiu del 1779 en aquesta terra maltractada per les guerres, confí inhòspit de valls engorjades i solcades per pèssims camins, on els hiverns són més durs i gèlids que enlloc i les primaveres més esclatants, va passar un fet que, sense voler-ho ni saber-ho, havia de provocar un canvi de mentalitat d'una època i d'un país. Dos homes van trepitjar per primera vegada una de les muntanyes més altes de tota la serralada dels Pirineus; més alta que el Mieidia de Pau i més que el Canigó, que durant anys es tenia per una de les més altes de la vella Europa.

Aquella mola gegantina era coneguda com la *Malhaeta*¹. Imaginada durant segles com un paisatge maligne, un desert on la fúria de la pluja, el vent i la neu impedia el domini de la mà de l'home, començaria a ser percebuda d'una manera més real i menys fantàstica. Dos nadius van trencar el dogma: es van enfilear fins al cim i en van baixar indemnes. Cap maledicció divina no els havia fulminat. Es va iniciar així un canvi

1. Hi ha un glossari al final del llibre amb la majoria de paraules i topònims en cursiva [N. de l'Editor]

cultural total que de mica en mica canviaria la nostra manera de veure, de sentir, d'olorar i fins i tot de tocar aquell paisatge.

Des de temps immemorials, aquells cims havien estat l'escenari ideal de tota mena d'històries fabuloses i de meravelles d'origen sobrenatural. Els pastors explicaven l'estrany comportament del bestiar en determinats llocs màgics i, sovint, no hi faltava qui afirmava haver vist diables, faunes o nimfes. Allà on desapareixia l'herba començava un desert esgarriat que res de profit podia portar als habitants de les valls, i els seus gels, habitats per esperits, eren temuts com el dimoni.

A la plana llunyana i a la terra baixa, s'havia sentit parlar d'un país de conte entre muntanyes, aïllat per muralles de serres encantades i pel gel dels seus fossars. Un racó de món on les agulles i crestes eren torres i baluards que esguardaven els camins, i els seus colls eren portalades que ningú creuava per gust. Allà l'aigua brollava arreu i les distàncies encara es mesuraven a peu. Era el regne de l'os, el linx, el llop, l'àliga daurada i la perdiu blanca, per a glòria i fascinació dels caçadors i dels llibres d'història natural.

Els pocs que hi havien estat afirmaven que cap a les zones més altes, lluny dels poblats, tot aquell laberint de pedra i gel era una terra salvatge només accessible a través de ports transitables quatre o cinc mesos a l'any per ocults viaranyos que només coneixien pastors i caçadors, alguns miners i els contrabandistes. Fins i tot els geògrafs del rei van tenir grans problemes a l'hora de fer-ne un mapa que resultava massa buit, inconcret, gairebé sense camins, i en el qual els cims no eren altra cosa que un destorb geogràfic que ni el mateix exèrcit s'havia atrevit a explorar.

Certament, es podria dir que aquells enclavaments fronterers i els seus pobladors eren tan desconeguts pel rei Carles III com els indígenes dels llunyans virregnants de l'imperi. Per això, afeccionat com era a la caça i a col·leccionar tota mena de trofeus, va quedar molt sorprès quan va saber de l'existència d'un gran nombre d'hercs d'una mida excepcional que en ramades de més de cent caps campaven per aquells confins del

regne. Es tractava d'una mena de cabra amb una gran cornamenta, i hauria fet molt de goig en alguna de les sales de palau. Es veu que era tan singular i extraordinària com aquella ètnia de rudes muntanyencs que l'hi feien companyia.

Sa majestat catòlica, rei de les dues Sicílies, de Jerusalem, de Còrsega i Sardenya, de les Índies Orientals i Occidentals, de *las islas y tierra firme del mar Océano* i de qui sap quantes terres més, no en sabia ben bé res dels Pirineus. De fet, ni tan sols sabia per on passava exactament la línia divisòria que separava els regnes d'Espanya i de França. Estava encuriosit per aquella mena de península enmig de les terres franceses que restava amagada al vessant septentrional de la serralada i que mai cap rei espanyol havia trepitjat encara. Va transmetre aquest desig degudament en una carta al governador de l'Aran:

Apreciado Gonzalo, bien sabéis mi deseo de visitar algún verano este apartado distrito de mi reino, en cuando mi obligaciones y salud lo permitan, y así poder conocer las aldeas y sus naturales, como todos aquellos montes ricos en metales, la cría de ganado y las cacerías de las que me hablastéis.

I el governador, que s'ho va haver de llegir dos cops, va pensar que millor que no, que s'hi estava molt bé ben lluny del rei i els seus ministres. De fet, tothom sabia que sempre havia estat molt més avantatjós passar desapercebut en els afers de palau que no pas voler fer mèrits. La missiva, però, el va sorprendre, i algun paràgraf fins i tot el va inquietar:

Debo confesaros que tengo mucha mas confianza en vuestra merced que en los obispos de Commege, pero estoy preocupado por las herejías que llegan de Francia y las malas influencias que continuamente se ejercen en estos lindes.

A l'esquerpa Vielha, el cavaller don Juan Gonzalo s'havia acomodat bé al clima i als costums locals. Sabedor que el Borbó s'allunyava poc de la cort i els boscos d'El Pardo, no hi havia

gaire perill que complís els seus desitjos de visitar el districte exposant-se a un viatge tan pesat.

Des de l'estratègica Val d'Aran, perla de la Gascunha, la principal via de comunicació amb *Benàs* era el Pòrt dera Picada, una de les rutes més usades per a l'abastiment de tota mena de productes procedents dels corregiments aragonesos i d'altres regions castellanès. Des del Plan dera Artiga, el camí s'enfilava per la Canaleta de Pomèro cap al Còth de Lunfèrn, i per sota del Cap dera Picada arribava fins al port franc del mateix nom, on començava un descens ple de giragonses en direcció al Plan d'Estany i cap a l'*espitalet* de Benàs.

Prop del port hi havia també el Pas dera Escaleta, una via directa cap a l'*espitau* de Banhères per la vall de la Frèisha i, més al nord, els ports de la Montjòia o el Pas de Vilamòs, amb alguns dels corriols més tortuosos de la zona, amb passos i bretxes que comunicaven amb penes i treballs els habitants de l'Aran amb els veïnats de Luishon, com el Còth de Baretja. Una altra via era Eth Portilhon, l'únic pas d'aquesta zona vigilat tot l'any per la guàrdia fronterera i que tenia un manteniment periòdic que permetia la circulació de carruatges.

Mirant cap a migjorn i seguint el termenal per les serres de Bargues, la Tuca Blanca de Pòmero, Penanera, fins a la poderosa penya Forcanada, hi havia també alguns passos solitaris com el port Deth Toro o el Des Aranesí, únicament transitats per caçadors i guillats sense pena ni glòria; es tractava d'uns corriols que des de la Valleta de l'Escaleta menaven cap a Artiga de Lin. Més enllà, hi havia el camí del riu Nere, o bé el barranc de Molières, terreny de buscadors d'or i cau de bruixes, que tenien les seves barraques a prop de la riba del riu. I més enllà, el famós port de Vielha, la principal via de comunicació cap a les terres de Lleida i punt de pas obligat per anar cap al Pont de Suert, apte per a les cavalleries, i que rebia l'assistència de l'hospitau de Vielha i la capelleta de Sant Nicolau d'Es Pontèhs. Era en aquesta celebèrrima collada, a la falda del Tuc de Montanèro, on cada primavera es podia observar un fenomen curiós i propi d'aquelles congestes: uns

mossos proveïts amb una pell de cabra o amb part dels mateixos guarniments de les bèsties es deixaven anar per la neu lliscant pendent avall. Així escurçaven un bon tros de trajecte amb una tècnica tan rudimentària com efectiva; per això ben aviat la van copiar els seus veïns ribagorçans.

Des de la fecunda vall de Benàs, les comunicacions cap a França oferien no pas poques penalitats als viatgers: calia superar grans desnivells a una banda i l'altra de la muga, i transitar per camins de cabres que feien perillar les caravanes de mules i els cavalls dels genets més experimentats, per això sovint calia reparar les ferradures que es desprenien de les peülles dels animals.

Els passos més utilitzats eren el de la Glera, el de Gorgutas i el famós Portilló de Benàs, una petita bretxa eixamplada a cops de mall i cisell per permetre el pas d'aquests animals de càrrega. Eren corriols tortuosos aguantats per parets de pedra seca tossudament refetes durant dècades i dècades.

Del sud de les Maleïdes, de les vastes solituds de Maliberna i les Roques Trencades, la Serra Negra, Llauset, Anglos i Salenques, ben poca cosa se'n sabia encara. Eren paratges remots que quedaven lluny dels camins i de totes les bordes i refugis coneguts on hivernaven les bèsties.

Sens dubte tot aquell paisatge havia determinat la mentalitat i el caràcter dels naturals del país, que eren aspres i hostils, durs, freds i reconsagrats. Ningú com ells coneixia el poder destructiu d'una natura que patien i lamentaven, i no podien sinó avorrir aquelles muntanyotes que els limitaven els moviments i els migrats recursos. Eren homes i dones bregats que durant segles havien maldat per transformar la natura, que des del fons de les valls havien anat remuntant els rius per establir-hi els seus llogarrets, colonitzant feixes, boscos i praderies, i construint-hi una xarxa de camins, refugis, molins, passeres i petites canalitzacions d'aigua.

Alguns d'aquests homes, contrabandistes i caçadors, formaven part d'un clan que va arribar a ser conegut per tota la Val d'Aran, la Ribagorça i la Garona-Nauta amb el nom de deth

Horcallh. D'aquets individus semisalvatges en parlaven certs viatgers en tertúlies de sobretaula per ventar-se d'haver-s'hi topat cara a cara als espitaus o en alguna marrada d'un port solitari. Es tractava dels mateixos homenots que alguns van arribar a conèixer amb el sobrenom forà de «els descobridors de paisatges».

No eren bandits ni malfactors, però sí que eren uns tipus excepcionals. Tant passaven clandestins burlant la guàrdia fronterera, com tractaven amb clergues i aristòcrates. Tant podien traficar amb tabac, armes, llibres o moneda, com escortar caravanes i conduir naturalistes fins a les cornises més vertiginoses per cercar les plantes i els minerals més estranys.

Diu la llegenda que se'ls podia reconèixer per unes marques que duïen als braços, sembla que fetes amb foc o amb escarificacions, que identificaven la pertinença al clan. Aquestes marques simbolitzaven un penyal en forma de forca que anomenaven Malh des Pois i que posseïa una gran càrrega màgica o energètica. Ben poc se'n sap, però, de l'origen del clan, de quants homes l'integraven i de les seves gestes perquè els seus trets estètics no van arribar a les següents generacions, i a la fi de la invasió napoleònica se'n va esborrar el rastre.

Un d'aquells homenots genials era en Rigaut Molières, nascut a Es Bòrdes de Benós i criat a les muntanyes del riu Joèu. Ja de ben jove, fugint de la misèria com tants d'altres, va estar a punt de tirar riu avall i anar a buscar feina a les planes franceses. Però va tirar riu amunt, va vendre les quatre cabres que tenia i es va unir als contrabandistes de les cabanes d'Artiga. Primer com a portejador que havia de recollir els fardos que li deixaven de matinada a dalt de Era Picada, i més tard, empunyant un pedrenyal com a guardià de les caravanes de mules.

El destí va voler que un dia, als Uelhs deth Joèu, es topés amb l'explorador Bartomieu Bigalt, un personatge estrafolari i sinistre que solia rondar pel Pallars, per l'Aran, i més o menys per tota la Ribagorça, sempre buscant antigalles i tota mena d'objectes amb poders màgics. Era el que en deien llavors un

«caçador de meravelles», una mena de marxant de relíquies i objectes estranys, que després acostumava a vendre'ls a Barcelona, d'on deien que rebia encàrrecs d'algun senyor molt ric i d'un gabinet de curiositats. Tant se li podia demanar una pell d'os com un reliquiari, llibres, gravats, segells, vitralls... o qualsevol pedra o herba amb poders sobrenaturals.

—Noi! Hauries de ser el meu escuder —li va dir el marxant barrut abusant de la confiança al fer-lo massa jove—. Et pagaré bé.

—Vós no sou de fiar, Bartomieu, no abuseu de la meva paciència, que aquí dalt, si us passés res, mai més us trobaria ningú —va dir-li tot jugant amb el pedrenyal i apuntant les alforges del seu cavall.

Ben cert és però que en Rigaut va acompanyar més d'una vegada aquell homenot muntanya amunt a cercar la meravella dels pastors i xais convertits en pedra, fins i tot maldaren amb totes les seves forces per arrencar un cabrit petrificat, sense aconseguir-ho. Amb només vint anys, en Rigaut ja era un líder respectat que controlava el pas de mercaderies entre l'espitau de Benàs i el d'Artiga. La gosadia de les seves accions —era capaç de travessar els ports en ple hivern— i la seva capacitat de fer-se fonedís a la frontera acabarien convertint-lo en un contrabandista llegendari. No se sap quantes vegades va arribar a pujar a la Malhaeta al llarg de la seva vida, però sobrevisqué a la Guerra Gran. I encara el 1806, quan ja era un home d'edat avançada, va participar en les pomposes expedicions d'abans de l'ocupació napoleònica.

El seu soci, que també havia tirat riu amunt, era un tal Pueyo, àlies Chuanot, nascut al llogarret de *Grist*. Era un ardit contrabandista i caçador d'ossos, la carn i el greix dels quals venia a Luishon, on eren molt apreciats. Deien a Benàs que practicava conjurs contra les tempestes i que exercia de curandero perquè coneixia el poder de les pedres i les plantes. Durant els mesos de bonança, solia habitar una cabana al pla d'Aigualluts. Allà, cada nit de Sant Joan, juntament amb altres membres del clan feien un ritual que els donava bona sort i

els allunyava de les malalties: es treien la roba i es rebolcaven en un prat moll per la rosada. Fins la seva mort, ocorreguda durant la guerra del Francès, va ser l'home que havia pujat més vegades a la Malhaeta.

Entre tots dos exercien el patriarcat del clan deth Horcalh i els seus integrants els devien lleialtat. Al seu costat, i fent les funcions de lloctinent, hi havia llavors un home anomenat Franc Lagoulières, fill de Luishon, el segon més gran per edat. Era un conegut especialista en el comerç il·legal de bestiar de peu rodó a banda i banda de la muga. Es tractava d'un home viatjat, que ja des de ben jove, i amb els seus germans, havia trescat per totes les carrerades, des de Campsaure i per tot l'Aran, fins al Coll de Jardó, al Conflent. Era un trinxeraire il·lustrat que encara mantenia un cau al mateix tuguri que l'havia vist néixer, encofurnat en aquells carrerons foscos i lúgubres, i els veïns li seguien professant respecte i estimació. Verals de Luishon on, si s'anava porta per porta, en sortien més contrabandistes, saltejadors, tafurs i rapinyaires, que no pas artesans, marxants o comerciants de pro. ¿Què dir-ne? Era un lloc on difícilment aniria a parar un *bourgeois* si no fos per alleujar les passions mes baixes.

Van ser ells tres i els seus sequaços qui van obrir nous passos, van travessar bretxes, crestes i congestes, i van grimpar més amunt que ningú, fins allà dalt on tot es veu i ningú mira, convertits en fidels assistents al servei dels somnis d'uns forasters rics i poderosos. Es van avesar a fer la feina bruta, a ser discrets quan la imaginació d'aquells senyors anava més lluny d'on podien arribar a peu o amb cavalleries. Eren vulgars però imprescindibles i els llibres ometien sempre els seus noms.

Al sud de França, la moda de viatjar havia propiciat l'eclosió de les termes de Luishon i, d'ençà de la visita del gran duc de Richelieu, molta gent benestant anava a gaudir de les seves aigües, de l'aire pur de la muntanya i de la seva bona cuina. Gran recompensa si es comparava amb les infames postes i fondes de camí ral que feien dels viatges un malson. A la vila

termal hi havia feina per a tothom: mercaders, metges, pelegrins, tractants de bestiar, perolers, llenyataires i venedors de fum. Gent de tota condició omplia els seus carrers, els hostals i les tavernes. Els bordells eren can Mai Tanquis i per les avingudes deambulaven vestits llampants, idiomes estranys i les dones més boniques del món.

Aquesta és la petita història d'unes gestes glorioses i d'un clan proscrit que l'horror de dues guerres va acabar esborrant. De les primeres albors d'una revolució estètica que, durant més de trenta anys, va propiciar una transformació en la manera d'interpretar i veure el paisatge.

Pàisàge: s.m. paysage, aspect d'un país, le territoire qui s'étend jusqu'où la voie peut porter.

Diccionari provençal-francès, 1764.

Autor desconegut

Capítol 1

Negocis de frontera

En Rigaut i en Pueyo es coneixien entre ells com cadascú la seva ombra. Des que eren dos bordegassos havien participat junts en batudes de l'os i en tota mena de tractes convinguts a banda i banda dels Pirineus. Tothom es coneixia en aquella petita comunitat aliena a les fronteres polítiques: a les grans muntanyes del nord de Benàs i Grist fins als boscos de Lis i Sent Mamet, resseguint la serra fronterera, tothom era conegut de tothom. Del territori que pel nord arribava fins als Tucs de Sahaja i Sacauva, i d'Es Bòrdes fins ben bé a l'espital de Vielha i Santa Quitèria o Conangles, ningú com ells en coneixia els secrets, i cap home es movia tan rabent per aquelles boscúries i per aquells camins invisibles als ulls de cap foraster. Aquest parell grimpava entre blocs, saltant i esmunyint-se pels colls més abruptes i perdedors, travessant gorges, canals i estimbals; sota la pluja i el vent, a peu i a cavall, corria amb el fusell rere una presa o marxant a la llum de la lluna amb un farcell a l'esquena.

La vida als llogarrets era dura i els pocs recursos de què es disposava afavorien aquella mena d'intercanvi econòmic i cultural amb els pobles de l'altra banda; aquells tractes que als

dos regnes s'anomenaven contraban. Les lleis que havien imposat les fronteres ho propiciaven i les muntanyes ho emparaven. Un *modus vivendi* del tot natural en què tothom estava implicat: el clero, els guardes fronterers, i evidentment també les dones, generalment dedicades a labors de vigilància i encofriment de les mercaderies, però que també feien d'espies o fins i tot de fardellaires.

Els béns eren comunals, i a priori només els veïns de cada poble podien fer usdefruit dels seus boscos, prats, rius i fonts, així com anar a caçar o a pescar, fer una rompada o desviar un curs d'aigua. A la pràctica, però, qui tenia més diners i propietats disposava sempre de més privilegis, per això les famílies més poderoses controlaven el territori amb mà de ferro. Des de França es portaven animals, blat, teixits i productes manufacturats, i des de les Espanyes s'enviava cap allà fruita, sal, llana, cotó, oli i també metalls. Tot passava per allí dalt, i del control i el comerç dels productes van néixer també diversos clans, escampats per totes i cadascuna de les valls, que van acabar especialitzant-se en tota mena d'afers. Hi havia qui controlava el negoci de la llana, qui explotava les mines de plom, ferro i zinc, qui es dedicava al transport amb les riates de matxos; els amos dels ramats, les colles de llenyataires, de carboners i de caçadors, els ferrers, picapedrers i els perolers, els moliners... Tampoc no hi faltaven les diverses famílies o clans que s'havien repartit el negoci del contraban. Deth Horcalh, de bon tros el clan més respectat, temut i llegendari de tots, tenia una xarxa de valedors escampats per Benàs, Vielha, per Es Bòrdes i Bossòst, per Sent Mamet, a Montauban i, no cal dir-ho, a la pròspera Banhèras de Luishon.

Si un costum unia tot el ram de contrabandistes i fardellaires d'arreu dels Pirineus era el vici del vi. Era un caldo aspre i espès, de bona graduació i a dos *sous* la gerra, que engolien en germanor als hostals i tavernes, asseguts al pedrís, o al davant de la gran llar de foc rodona de l'espitalet. Si hi havia diners, es menjava i es bevia, i si no, calia començar a rumiar algun altre viatge a la frontera. Moltes vegades, escurats de butxaca

després de l'última borratxera, prou s'estaven alguns dies sense menjar res consistent, passant només amb l'aigua de les fonts, mastegant herbes i fruits del bosc, potser només amb algun grapat de *sarrons* o de *gresilhon*. No es pas d'estranyar, doncs, que amb el temps en Rigaut i en Chuanot esdevinguessin socis. Si Déu Nostre Senyor els havia volgut crear així, devia ser perquè s'havien d'ajuntar i, amb els anys, van arribar a ser una societat perfecta, amb una especial habilitat per sortir ben parats de les més variades peripècies.

Tot i no ser una muntanya de les més grans, els dos banyots que dibuixaven una gran força la distingien clarament de les del seu voltant. Era una de les tres forques màgiques del Principat de Catalunya, juntament amb els Encantats d'Espot i La Pedra Força berguedana. Monuments naturals amb una gran càrrega màgica i mística que ja apareixien en els antics grimmoris o llibres de fetillers, en què es deia que les seves pedres tenien propietats curatives en les persones i animals, i que, a dalt de les enforcadures, les bruixes hi feien pactes amb el dimoni. Eren uns llocs especials on es podia arribar a sentir les forces tel·lúriques de la terra; els locals havien convertit aquests llocs en una mena de tòtems espirituals on es podia sentir una comunió mística amb la natura.

Aquell *malh* era d'una roca blanquinosa completament diferent a la de les muntanyes del seu voltant, i la seva silueta tenia un aire amenaçador que impressionava. Les nits de tempesta, els llamps hi espetegaven i els seguia una claror embriagadora que il·luminava el cel. Qui sap quina estranya força va fer que aquells homenots se sentissin atrets per les seves formes fins empènyer-los d'una manera quasi hipnòtica a cercar un camí per arribar al seu cim. Cap roca els havia produït unes emocions tan intenses ni aquell respecte quasi reverencial que atiava la seva imaginació. Els impressionava tant que va ser la primera muntanya que va començar a deixar de ser només una barrera o un destorb geogràfic per passar a ser admirada pels mateixos autòctons; preludi d'un sentiment de bellesa que no havia despertat encara en la seves

testes. I és que la cosa venia de lluny: no era pas casual que els seus ancestres ja coneguessin aquell cim amb el nom de Malh des Pois. «Malh», un nom que donaven només als pics escarpats i agrestes, i «Pois», de puy, puyo, puig, o sigui, muntanya de muntanyes, l'elegida.

Pocs eren els viatgers que freqüentaven els refugis de l'ermita d'Artiga o de l'espitalet de Benàs que sabien alguna cosa d'aquell cim on havien bastit una monjoia sobre el pitó de septentrió i d'un ritual que s'hi feia i dels homes que hi pujaven. Però tothom coneixia, ni que fos només d'anomenada, els noms respectats i en certa manera també temuts arribar-ien a fer-se llegendaris en aquell tros de terra. Noms com els d'en Jan Aurilló o en Franc Lagoulières, tots dos de Luishon, en Lafont de Sent Mamet, en Bertran Bèrot de Benàs, o en Jau-sep Cató d'Es Bordes. Homenots que anaven sempre voltats d'una colla d'intrèpids cadells, atrets per aquella vida errant i pels diners fàcils. A cap edat, alguns joves s'havien llançat a la muntanya amb la il·lusió de ser acceptats dins del clan del que es deia que era l'únic que coneixia el secret de l'or que hi havia a les entranyes de la serra des Neres.

Per a ser un membre de ple dret del clan deth Horcalh s'havia de pujar almenys una vegada fins al cim de la Forcanada, en el dia triat i seguint un viarany perillós per on només es podia passar quan no hi havia cap congesta i on calia fer servir les mans per conservar l'equilibri. Un cop a dalt, el que feia de majoral treia un amulet fet amb pedra de llamp i deia les paraules escollides. En baixar completaven el ritual iniciàtic amb una marca al braç, símbol inequívoc de pertinença al grup.

Als llogarrets era costum que totes les cases tinguessin un símbol gravat a la paret, la marca que identificava la família i amb la qual es marcaven també les seves pertinences: el bestiar, la fusta, i el seient que ocupaven a l'església o la sepultura del cementiri. El símbol distintiu del clan era la silueta de la Forcanada, una forca de cantells arrodonits com una lletra ema majúscula, que els seus membres van anar gravant pels

camins, als portillons i als llocs estratègics on exercien el seu domini.

Si el contraban va ser el primer ofici d'aquells homenots —per a alguns fins i tot abans que el de caçador— cosa que els feia especialment destres en l'ús de tot tipus d'armes de foc, fer de guia o passador en va ser el segon. Es tractava d'una feina igualment fosca: consistia a passar clandestins per la frontera o a fer també d'escoltes de les riates de mules i a voltes de correu d'espardenya; tot plegat abans de convertir-se en acompanyants o protectors d'insignes naturalistes.

—Saps què, Rigaut? De vegades penso que m'hauria agradat tenir dona i canalla —va dir en Pueyo mentre ensellava la mula—. La nostra vida és massa errant com per establir-nos en un lloc i pujar una família.

—Sí, jo també ho penso: a un quefe contrabandista no li convé deixar-se portar pels sentiments. Però encara som a temps d'espantllar-ho, Chuanot. Som joves i valents! —va dir rient. Mira en Lagoulières, ell té dona i fill, i bé que ho ha anat trampejant. És una gran dona, la Brilhèta.

Certament, en Franc Lagoulières tenia dona, la Brilhèta, una xicota ferma, extraordinària, filla de Sent Mamet, i també un marrec de nou anys que responia al nom de Pèrot i que ja feia de pastor i ajudava la mare en les feines del camp. Feia uns quants anys que en Franc i la Brilhèta s'havien jurat amor etern. A l'hivern mare i fill s'estaven a Bossòst, i a l'estiu solien pujar cap a la borda de Montpius, al costat d'Artiga d'Auba o bé a les cabanes d'Aubars i d'Arres.

—Me l'aprecio molt, en Lagoulières: és un bon líder, té bones idees, és treballador, murri, i una mica somiador —va respondre en Pueyo—. Però tu i jo som dos llops solitaris, estem massa acostumats a jaure sols, i a què ningú ens digui què hem de fer i deixar de fer.

I es que la cosa dins del grup solia anar així: els més joves volien fer-se contrabandistes perquè somiaven ser algú, tenir diners, casar-se amb una noia bonica i formar una família. Però pocs van saber deixar les armes per tornar a fer de pagesos,

per dedicar-se al comerç, o per fer feines de missatgers i de vigilància.

—En Franc, ja saps com és, m'ha fet saber que li agradaria que la Brillhèta pugés amb ell la Forcanada.

—Ah... I tu què li has dit?

—No, res, ja en parlarem. Però vaja... Si hi ha compromís, jo no hi tinc res a dir. Vull dir que la Brillhèta bé prou que és de la família.

—Ah, doncs... Que pugi, si vol. Creus que això pot ser un problema?

—Um... Crec que no, Chuanot.

Pujar a la Forcanada, però, volia dir també complir amb la cerimònia iniciàtica. Qui passava aquesta cerimònia, fins aquell dia, ho havien decidit sempre els caps, en Franc, en Rigaut i en Chuanot. Aquest últim, darrerament sentia que potser estava fallant i que havia descuidat el seu paper de patriarca.

—Saps què, Rigaut? M'estimo molt les nostres dones i nens, i no voldria que els passés res de dolent. Sempre els he mirat de protegir i, com tu, he vetllat per la comunitat. Si les dones s'escarrassen i s'arrisquen com un home, llavors per què han de ser diferents? Que així sigui, doncs. Si tu ho veus bé, els acompanyarem.

—No hi tinc res a dir, Chuanot. Sé prou que mires pel bé de tots.

Que una camperola pugés una muntanya no és que fos pas cap gran notícia, poc o molt ho havien fet sempre. Potser ho hagués estat si qui ho hagués fet fos una mademoiselle de les termes de Luishon. Les xicotes de les altes valls pirinenques, però, participaven en el contraban i caminaven tant com els homes i, algunes, fins i tot manejaven el fusell amb mestria.

Naturalment la Brillhèta va complir amb el ritual i, a partir d'aquell dia, la marca a la pell deixaria de ser una cosa exclusiva d'homes. Va ser així de simple, així de senzill: certament es tractava d'un canvi important dins del clan, una escletxa de llum que trigaria encara a irrompre a moltes cases de les terres baixes.

El canvi més prodigiós i l'inici de tot, però, va ser culpa d'una paraula que ningú havia sentit mai encara a muntanya. *Paysage, paesaggio, paisaje*: un bell mot que havia nascut molt lluny d'allà, als estudis de pintura, als palaus i acadèmies, amb l'objectiu de definir la representació d'una vista o un tros de país, i que poc a poc s'havia anat escampant per tota França, abandonant l'exclusivitat de l'àmbit artístic per passar a designar la naturalesa silvestre.

Les pintures representaven vistes cada cop més naturals i menys humanitzades, i els il·lustrats trobaven que la paraula campestre ja no els servia per denominar les muntanyes. Els Pirineus, que havien estat ignorats i fins i tot repudiats fins ben entrat el segle XVIII, van començar a ser vistos amb altres ulls. Ja no calia anar a la muntanya com qui va a la guerra.

Així és com la moda de cercar paisatges naturals que fossin agradables a la vista va arribar finalment fins a la frontera del sud de França, escampant-se per tots i cadascun dels balnearis pirinencs, a Barèges-les-Bains, a Cauterets, Banhères de Bigòrra, a Banhères de Luishon... I d'allà acabaria travessant les muntanyes i s'aniria endinsant per totes i cadascuna de les terres hispanes.

Però ¿què era un paisatge bonic? ¿Un paisatge sense conreus, arbres ni cases podia ser bonic? ¿Podien ser-ho les muntanyes pelades, les tarteres, la neu i els aiguamolls?

Quan algun d'aquells forasters empolainats arribava a Benàs, si no volia fer nit a l'espitalet, ni compartir sostre i xinxes amb gent de baixa estopa en aquells jaços penjats a les parets, i encara menys cobrir-se amb màrfegues infectes, havia d'anar a parar a l'hostal Bèrot. No era pas gran cosa, una casa petita d'una sola planta situada a tocar de la muralla, a la part alta del carrer Major. Normalment s'hi estaven els negociants i mercaders que anaven i venien de França, algun funcionari perdut, o els militars de la guarnició de Benàs.

Regentava l'hostalet el tosc i testarrut Bertran Bèrot, un home de mitjana edat, cames curtes i patilles grosses, una panxorra que fermava i camuflava una faixa negra plena de llànties

i que delatava una vida més aviat reposada i monòtona, molt lluny ja d'aquells dies folls de joventut, de batusses i de corre-disses il·lícites a banda i banda de la *muga*. I és que el Bertran ja no passava ports, sinó que passava informació.

El gust pels afers del contraban li venia de família. Ja li havien permès al seu besavi de comprar trinco-trinco aquell local, quan era molt més rònc i petit que no pas ara. La família l'havia anat ampliant i reformant a mesura que el poble prosperava i s'eixamplava més enllà de les muralles.

Certament, a Benàs no hi passava res que en Bèrot no sabés, fotia el nas arreu i no se l'hi escapava cap detall. Les converses dels militars del castellot, els afers de l'església i de duanes, els problemes amb els tractes de *patzeries*, les xafarderies del palau dels comptes... A les gruixudes taules de roure del seu hostel, entre alçada i alçada de porró, es fixaven preus, es tancaven pactes, es tramaven obscurs plans secrets, i s'hi mercadejaven objectes de contraban de tota mena.

Una altra dona important, la Maria, filla de l'hostaler, servia les taules i es ficava els clients a la butxaca sense escatimar somriures. De vegades, si algun bordegàs havia abusat del vi i molestava la clientela, el pare Bèrot treia una estaca que tenien penjada rere la porta i, d'un sol cop sec sobre la taula, feia callar tothom amb un «Prou! S'ha acabat!». Immediatament, un parell d'homes arrossegaven el batusser fins a la porta o, en el millor dels casos, fins a la riba de l'Éssera, just darrere la muralla, on se li solia fer prendre un bany d'acord amb el seu grau d'impertinència.

Batualmón sagrat! Però si als forasters sempre se'ls havia sentit dir: «Mira que n'és de bonic, aquest llogarret, a pesar de les muntanyes». I dalt de la sella se'ls havia de tapar els ulls perquè no veiessin el fons dels engorjats. En canvi ara, ui, ara! De cop i volta, venien de qui sap on, passant autèntics calvaris pels infames corriols de mules, només pel gust de veure muntanyes pelades. Sí, sí! Només per veure rocs i congestes! Com deia la Maria: «És ben bé que tothom vol el que no té!».

Potser costa de creure però, cada any, amb l'arribada del bon temps, el poble sortia de la seva letargia i un degoteig constant de forasters d'estrany costums i vestits grotescs, apareixien com formigues i es passejaven per aquells carrerons empedrats. Ja ho diuen a Graus, que el que bé de gust no mata...

A la dolça Maria, segona dona de la Forcanada, la coneixien per la nena de Can Bèrot, sobrenom que conservaria fins ben entrada la maduresa. Haver nascut noia no era un camí de roses en aquell món d'homenots mandrosos, bruts, ignorants i alcohòlics. Semblava confinada en una comunitat on no es podia ser altra cosa més que una dòcil serventa de casa, condemnada a perpetuïtat a cuidar dels seus i a la mirada reprovadora del rector. Però la Maria aviat escaparia del seu destí i, en només una dècada, abans de la revolució dels gavatxos, seria mare, senyora de l'alcalde i vídua, a més d'hostalera i mestressa de la «casa pública» del costat, el bordell que regentaria amb els seus germans. Ambdós, locals d'anomenada des d'on arribaria fins i tot a controlar tot el tràfic fronterer de monedes de plata, destinades a la seca de Luishon.